

FRAGMENT O SYNTÉZE VNEMOV

MICHAL STEIGEL

§ 1.

Všetko naše poznanie sa začína skúsenosťou, lebo aj zmysly používame skôr ako rozum, aj poznanie vonkajších predmetov je ľahšie ako poznanie toho, čo poznávame rozumom.

§ 2.

V každej skúsenosti, t. j. vo vnímaní prevedenom na úsudok, nech je vnútorná alebo vonkajšia, musí byť prítomný objekt, ktorý vyvoláva v zmysloch pocity, aj subjekt, ktorý tieto pocity prijíma a vníma. Z tohto hľadiska môžeme nazvať objekt, pretože vyvoláva pocity, činné bytie a subjekt, ktorý tieto pocity vníma, trpné bytie.

§ 3.

Subjekt nemôže vnímať bez bezprostrednej predstavy objektu. Bezprostredná predstava objektu sa volá názor (intuitus); na vnímanie pocitov je teda potrebný názor. Subjekt, pretože nazerá objekty, možno v tejto súvislosti nazvať činné bytie, objekty, ktoré subjekt nazerá, trpné bytia.

§ 4.

Z toho vyplýva:

Po prvé: v každej skúsenosti je medzi subjektom a objektom súčasná činnosť, t. j. ani činnosť subjektu nemôže predchádzať činnosť objektu, ani činnosť objektu činnosť subjektu, ale obidve prebiehajú zároveň a v jednom okamihu. Lebo predpokladajme, že činnosť subjektu predchádza činnosť objektu; z toho bude vyplývať, že subjekt môže vnímať činnosť skôr, kým jestvovala. Za predpokladu, že činnosť objektu predchádza činnosť subjektu, bude objekt bezprostredne predstavovaný bez subjektu.

Po druhé: v každej skúsenosti je medzi subjektom a objektom vzájomná činnosť, t. j. činnosť subjektu nie je väčšia ako činnosť objektu ani činnosť objektu nie je väčšia ako činnosť subjektu. Ak by totiž činnosť subjektu bola väčšia ako činnosť objektu, vyplývalo by z toho, že subjekt si predstavuje aj tie veci, ktoré v ňom nevyvolali pocit. Ani činnosť objektu nie je väčšia alebo menšia ako činnosť subjektu, lebo je nemožné, aby subjekt prijímal pocity od toho, čo si bezprostredne nepredstavuje, alebo neprijímal pocity od toho, čo si predstavuje. Aká je totiž činnosť, taká musí byť reakcia.

§ 5.

Každá skúsenosť vyžaduje teda pocit i bezprostrednú predstavu. Preto je pre mňa každý predmet natoľko predmetom, nakoľko vo mne vyvoláva pocit a nakoľko si ho môžem bezprostredne predstaviť. Z toho vyplýva, že veci môžeme poznávať, iba nakoľko sú predmetmi našich zmyslov; nakoľko nie sú, nevieme o nich nič a správne ich teda nazývame javy.

§ 6.

Také poznanie, ktoré čerpáme zo skúsenosti, volá sa aposteriórne, ktoré z rozumu, apriórne. Keďže všetko poznanie začína skúsenosťou, treba hľadať prvú, hoci nezrelú osnovu všetkého poznania v skúsenosti.

§ 7.

Predmetom skúsenosti sú veci, jestvujúce mimo nás; predmetom apriórneho poznania je rozum. Keďže rozum je schopnosťou myslenia, t. j. schopnosťou vedome zjednotiť rôznosť, je zároveň subjektom aj objektom. Je subjektom, lebo si uvedomuje svoju činnosť, ktorou spája rôznosť. Nemohol by si uvedomovať svoju činnosť, keby naň nepôsobila tá rôznosť, ktorú má spájať. Tu je — vzhľadom na kvantitu — aj vzájomná činnosť, lebo rozum nespája a neuvedomuje si viac než to, čo naň pôsobí; aj súčasná činnosť, t. j. činnosť subjektu nepredchádza činnosti objektu ani činnosť objektu nepredchádza činnosti subjektu, ale činnosť oboch prebieha zároveň. Ak by totiž činnosť subjektu predchádzala činnosť objektu, vyplývalo by z toho, že subjekt by si mohol uvedomovať rôznosť prv, kým by naň pôsobila. Ak by činnosť objektu predchádzala činnosť subjektu, zrejme by nasledovalo, že rozum zároveň aj spája aj nespája rôznosť. Spája podľa definície; nespája, lebo si ju neuvedomuje.

§ 8.

V predchádzajúcom odseku sme povedali, že rozum je aj subjektom aj objektom a že jeho činnosti prebiehajú súčasne, t. j. že činnosť subjektu nemôže predchádzať činnosti objektu. Tu vzniká otázka: odkiaľ nadobúda rozum tú rôznosť, ktorú vedome spája? Tu treba hľadať len dva pramene, z ktorých pochádza táto rôznosť. Rozum čerpá túto rôznosť, z ktorej tvorí jednotu alebo zo seba samého tým, že uvažuje a skúma zhodnosť alebo nezhdnosť našich myšlienok, nenachádzajúc dôvody pre prítomnosť predmetov, a tie, ktoré sa zhodujú, prijíma ako pravdivé až k jednému najvyššiemu pojmu čiže spojeniu a jednému princípu, určiac logické bytia, ktoré vznikli a spočívajú v spôsobe chápania, alebo nadobúda rozum rôznosť, ktorú spája, zo zmyslov ako z najistejších zdrojov všetkých skutočných vecí.

§ 9.

Tá rôznosť, ktorá jestvuje mimo mňa, volá sa predmety; spojenie rôznosti je syntéza. Tieto predmety jestvujú mimo mňa, ich spojenie je však v mojom rozume, lebo túto rôznosť si uvedomuje môj rozum. Nemohol by si ju uvedomovať, ak by nespájal rôznosť; nemohol by ju spájať, ak by ju nenadobúdal zmyslami.

§ 10.

Z toho je zjavné, že v každom spojení vnemov prebieha medzi rozumom a zmyslami súčasná činnosť, t. j. ani rozum nepredchádza zmysly, ani zmysly nepredchádzajú rozum. Ak by zmysly predchádzali v spojení rozum, vyplývalo by z toho, že rôznosť, ktorú poskytujú zmysly, by bola spojená skôr, než by bola spojená. Ak by naopak rozum predchádzal zmysly, vyplývalo by z toho, že rozum spája to, čo si neuvedomuje. Z toho zrejme vyplýva, že rozum nespája ani viac, ani menej, ako mu poskytujú zmysly, ale že medzi rozumom a zmyslami je vo všetkom a skrze všetko vzájomná činnosť.

§ 11.

Náš rozum spája tú rôznosť, ktorú nadobúda prostredníctvom zmyslov, tým, v čom sa zhoduje; spojenie tým, v čom sa nezhoduje, je nemožné. Z toho vyplýva:

- a) čokoľvek sa vypovedá o spojení, to sa vypovedá aj o tom, čo je spojené;
- b) spojenie, ktorému nezodpovedajú vonkajšie predmety, je len ideálne čiže logické spojenie, ktoré má základ v našom spôsobe chápania;
- c) každé spojenie je diskurzívne, lebo je to pojem abstrahovaný z rôznosti; nakoľko sa však vzťahuje na predmety, t. j. nakoľko mu zodpovedajú vonkajšie predmety, možno ho nazvať názorné (intuitívne).

§ 12.

Syntéza toho, čo jestvuje mimo nás, je alebo čiastočná alebo všeobecná. Čiastočná spája len niečo; všeobecná spája všetky predmety, ktoré možno vnímať zmyslami. Len všeobecné spojenie všetkého, čo možno vnímať zmyslami, možno nazvať *syntézou vnemov*, keďže spojenie len niektorých možno nazvať syntézou jednotlivých predmetov.

§ 13.

Všetky predmety, ktoré možno vnímať zmyslami, zhodujú sa v tom, že majú časti popri častiach a sú teda deliteľné. To, čo má časti popri častiach, volá sa rozľahlé, teda syntéza vnemov je *rozľahlosť*. Najvyššia syntéza všetkého mysliteľného je „niečo“.

§ 14.

Rozľahlosť je možná len jedna, lebo

- a) spojenie všetkého, čo má časti popri častiach, je len jedným aktom rozumu;
- b) lebo všetko, čo sa skladá z častí, uvažuje sa ako jednota, takže hranice predmetov sú iba výseky jednej a tej istej rozľahlosti.

§ 15.

Rozľahlosť je forma, predmety skladajúce sa z častí sú látka. Forma spája rôznosť, ktorá sa skladá z častí, látka túto rôznosť, ktorá sa skladá z častí, poskytuje. Z toho vyplýva, že v syntéze vnemov je súčasná vzájomná činnosť podľa

§ 10. Mýlia sa teda všetci, ktorí sa domnievajú, že forma zmyslovosti jestvuje pred každým nazeraním predmetov.

§ 16.

Rozľahlosť možno pokladať za množstvo alebo čiaru skladajúcu sa z bodov. Body, ktoré si na tejto čiare myslíme, alebo jestvujú súčasne a sú si ako keby priradené, alebo po sebe vzájomne nasledujú a sú si ako keby podradené. Prvú rozľahlosť voláme priestor, druhú čas.

§ 17.

Všetka rozľahlosť má len tri možné rozmery, totiž dĺžku, šírku a hĺbku. Rozmer do hĺbky je čas, rozmer do dĺžky, šírky a hĺbky je priestor. Čas sa považuje za rozľahlosť, ktorej body po sebe vzájomne nasledujú, priestor za rozľahlosť, ktorej body spolu jestvujú.

§ 18.

Čas aj priestor sú iba spôsoby rozľahlosti a líšia sa od seba iba tak ako čiara od uhla. Čo sa teda vypovedá o rozľahlosti, to sa vypovedá aj o čase a priestore a naopak.

§ 19.

Každá rozľahlosť je deliteľná, lebo má body popri bodoch, teda aj priestor a čas.

§ 20.

Kde je zmienka o viacerých rozľahlostiach, treba tým rozumieť len viaceré vymedzenia jednej a tej istej rozľahlosti. Nemôže byť teda ani viac priestorov, ani viac časov.

§ 21.

Priestor a čas, nakoľko sa vzťahujú na predmety, možno volať skutočný (aktuálny) priestor a čas; nakoľko jestvuje len vo mne, ideálny. Ideálny čas a priestor si nemožno myslieť bez vecí, lebo musím v mysli dosadiť ak nie vec, aspoň na miesto vecí líniu alebo obrys.

§ 22.

V každej rozľahlosti sa uvažuje alebo vzájomný vzťah častí či bodov, čo sa bežne volá konštrukcia, alebo sa uvažuje to, čo sa môže a má o rozľahlosti vo všeobecnosti vypovedať. Konštrukcia bodov rozľahlosti nám poskytuje synteticko-matematické súdy, ktoré sú možné aj evidentné, lebo sa získavajú názorom, t. j. zhodujú sa formou aj látkou. Všeobecné predikáty rozľahlosti sú nielen čisté pojmy, jestvujúce iba v rozume, ale aj naprosto pevné podmienky možnosti aj evidencie

metafyzických súdov. Z toho je zjavný rozdiel medzi metafyzikou a matematikou. Táto sa zaoberá konštrukciou častí alebo hodov; oná sa zaoberá všeobecnými predikátmi rozľahlosti a všetkého toho, čo je ňou spojené.

§ 23.

Tieto všeobecné pojmy, u Aristotela predikáty, u Kanta kategórie, sú predikáty rozľahlosti, sú teda všeobecné a nutné formy nášho rozumu, ktoré sa však nikdy nesmú zamieňať so spôsobmi rozľahlosti. Tieto formy rozumu majú svoj základ alebo v samej rozľahlosti, alebo aspoň v našom spôsobe chápania; preto sa prvé volajú matematické, druhé dynamické. Matematické uvažujú alebo kvantitu, alebo kvalitu rozľahlosti, dynamické modalitu alebo vzťah rozľahlosti vzhľadom na našu predstavovaciu schopnosť.

§ 24.

Kolko je druhov súdov, keď hľadáme zhodnosť alebo nezhodnosť pojmov „niečo“ ako syntézy všetkého mysliteľného, toľko musí byť druhov predikátov rozľahlosti ako syntézy všetkého skutočného, hoci ich Ulrich stanovil viac. Uvedené štyri druhy predikátov sú teda tieto:

1. kvantity:

- a) jednota, t. j. počet rozľahlosti,
- b) všetko: úplnosť rozľahlosti,
- c) mnohosť: deliteľnosť rozľahlosti;

2. kvality:

- a) skutočnosť: prítomnosť rozľahlosti,
- b) negácia: neprítomnosť rozľahlosti,
- c) vymedzenie: prítomnosť rozľahlosti, vymedzená neprítomnosťou;

3. vzťahu:

- a) substancialita: trvácnosť rozľahlosti,
- b) kauzalita: nutná súvislosť rozľahlosti,
- c) spojenie: určená súčasnosť rozľahlosti;

4. modality:

- a) možnosť: následnosť rozľahlosti,
- b) skutočnosť (actualitas): jestvovanie rozľahlosti,
- c) nutnosť: neobmedzené jestvovanie rozľahlosti.

§ 25.

Keďže sú tieto predikáty len predikáty rozľahlosti, ich použitie sa nerozširuje nad alebo mimo vnemy. Nakoľko však prispievajú k syntéze vnemov, treba ich vzťahovať iba na to, čo sa ňou spája. Preto tí, ktorí sa tvorením definícií, vývodov a záverov z týchto predikátov pokúšajú neoprávnene odmietnuť a vyvrátiť existenciu boha a nesmrteľnosti duše, umývajú černocho, lebo vieru v tieto veci vyžaduje harmónia jestvujúcich vecí, pokoj duše, dôstojnosť človeka a odmena cnosti a potvrdzuje ju zjavené náboženstvo.